

Prof. dr hab. Grzegorz Ostasz
Katedra Nauk Humanistycznych i Społecznych
Wydział Zarządzania
Politechnika Rzeszowska

Rzeszów, 27 października 2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Józefa Stolarczyka pt. *Polsko-słowackie stosunki polityczne i wojskowe w latach 1938-1939*,
napisanej pod kierunkiem naukowym ks. prof. dr hab. Stanisława Nabywańca
Rzeszów 2024, s. 1-273

Mgr Józef Stolarczyk słusznie dostrzegł konieczność podjęcia badań nad dziejami polsko-słowackich relacji politycznych i wojskowych w ostatnich latach czwartej dekady XX w. Uważam, że w pełni sprostął podjętemu zadaniu. Chociaż polsko-słowacka historia ma sporą literaturę, to autor trafnie zauważył, że skomplikowane wydarzenia z lat 1938-1939 stały się „przedmiotem zainteresowań jedynie niewielkiej grupy historyków”.

W recenzowanej dysertacji doktorant podjął się wyjaśnienia przyczyn polsko-słowackiego konfliktu z 1938 r. oraz jego implikacji z września 1939 r., to jest udziału armii słowackiej w kampanii przeciwko Polsce. Przedmiotem rozważań mgr. Józefa Stolarczyka jest również analiza zabiegów polskiego MSZ w obliczu zamiarów ogłoszenia przez Słowację niepodległości, a nadto wyjaśnienie polskiej aktywności (również o charakterze dywersyjnym) na obszarze Rusi Zakarpackiej w 1938 r. Cel badań, hipotezy oraz pytania badawcze zostały poprawnie i klarownie opisane we wstępie dysertacji.

Uzasadniając wybór tematu autor również we wstępie fachowo i precyzyjnie zaznaczył, że „Słowacy aż do 14 marca 1939 r. nie dysponowali własnym państwem. [...] Długo nie

dysponowali nawet autonomią, nie byli więc samodzielny podmiotem stosunków międzypaństwowych”. Ponadto autonomiczna od jesieni 1938 r. Słowacja nie posiadała własnej armii. Formalne polsko-słowackie stosunki polityczne i wojskowe rozpoczęły się więc od 14 marca 1939 r. Doktorant zaakcentował również aspekt wojskowy w swoim temacie, celnie podkreślając, że „strategia militarna miała w latach 1938-1939 bardzo istotny wpływ na kształt strategii dyplomatycznej”.

Cezury chronologiczne pracy zostały właściwie uzasadnione przez doktoranta. Obie daty mają charakter umowny i nie są określone datą dzienną. Cezura wyjściowa to wiosna 1938 r., natomiast cezurę końcową stanowi koniec 1939 r., co wynika z udziału armii słowackiej w agresji przeciwko Polsce i skutków dyplomatycznych tego zaangażowania.

Autor, jak na doświadczonego badacza przystało, słusznie podkreślił, że „ważnym celem jest zachowanie równowagi pomiędzy różnymi punktami widzenia historycznych zdarzeń prezentowanych przez historyków. Osiągnięcie tego celu będzie miarą rzetelności i obiektywizmu badawczego” I udowadnia, że potrafi o ten obiektywizm zadbać.

Mgr Józef Stolarczyk zastosował w swojej dysertacji układ chronologiczno-problemowy. Natomiast w procesie badawczym posłużył się metodą analizy źródłowej i literatury przedmiotu oraz metodą opisową i syntetyczną.

***

Baza źródłowa recenzowanej rozprawy jest bardzo solidna i cechuje ją oryginalność, co pozwoliło autorowi na wnikliwe zbadanie polsko-słowackich relacji politycznych i militarnych z lat 1938-1939. Podstawą źródłową pracy stały się zespoły dokumentów zgromadzone w siedmiu archiwach krajowych i zagranicznych. Autor przeprowadził kwerendy w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Centralnym Archiwum Wojskowym, słowackim Vojenský historický archív Bratislava, Instytucie Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Instytucie Polskiej i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Muzeum-Zamku w Łańcucie, Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem. Nadto wykorzystano zbiory opublikowanych dokumentów różnej proveniencji: polskie, słowackie, niemieckie.

Pod względem wykorzystanej literatury przedmiotu bibliografia pracy doktorskiej mgr. Józefa Stolarczyka może być uznana za wzorcową. Wnikliwe, krytyczne omówienie różnych publikacji zawarto we wstępie. Bibliografia (z podziałem na pamiętniki, dzienniki, wspomnienia; opracowania; artykuły naukowe, artykuły publicystyczne) obejmuje najważniejsze prace naukowe – w języku polskim, słowackim i czeskim – dotyczące badanej

problematyki. Oczywiście, można wskazać na kilka pozycji, których wykorzystanie wzbogaciłoby recenzowaną dysertację (o tym dalej).

Przedłożona rozprawa doktorska, o objętości 273 stron, składa się z wykazu skrótów, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, aneksów (z jednym dokumentem, 17 przygotowanymi przez autora mapami i 5 tabelami) oraz bibliografii.

Obszerny, dobrze przygotowany wstęp zawiera wszystkie elementy, które powinny się znaleźć w pracy doktorskiej. Oryginalnym i ważnym uzupełnieniem są uwagi końcowe, które między innymi porządkują i systematyzują pisownię słowackich nazwisk, nazw geograficznych oraz organizacji i instytucji, a także stopni wojskowych, jednostek wojskowych i związków taktycznych.

Jeżeli chodzi o poszczególne rozdziały, to ich układ oraz struktura są jak najbardziej odpowiednie dla przeanalizowania podjętego przez doktoranta problemu badawczego. Szkoda jednak, że autor, nie uporządkował opracowanego materiału, wyróżniając podrozdziały, co by ułatwiło prowadzenie narracji, a także odbiór gotowej rozprawy.

Rozdział pierwszy – *Antecedencje. Źródła konfliktu* – liczy 15 stron i tworzy dobre, „historycznie” wprowadzenie do tematu oraz omawia relacje dwóch narodów „w szerszym kontekście pogranicza oraz stosunku Polski do kwestii autonomii Słowacji”. W tej części autor podjął się także wyjaśnienia, dlaczego Polska pożyła niepodległej Słowacji oraz jakie znaczenie miały polskie rewindykacje z 1938 r. dla budowy prestiżu państwa i armii w obliczu spodziewanego konfliktu z Niemcami.

Rozdział drugi – *Polsko-słowacki kryzys jesienią 1938 r.* – obejmuje 31 stron. Przedstawia przygotowania, okoliczności i sam przebieg polskich rewindykacji granicznych kosztem Czechosłowacji w Czadeckiem, na Orawie, Spiszu, w Pieninach, w dolinie Popradu i w Beskidzie Niskim.

Rozdział trzeci – *Polska aktywność na Rusi Zakarpackiej i jej wpływ na stosunki polsko-słowackie (listopad 1938 – marzec 1939)* – który ma podobną objętość (33 strony) koncentruje się wokół zagadnienia polskich akcji dywersyjnych (akcji „Łom” oraz akcji prešovskiej) na pograniczu słowacko-karpatoruskim i ich wpływie na stosunki polsko-słowackie. Sygnalizuje także plany uzyskania wspólnej granicy polsko-węgierskiej. Autor ma pełną świadomość, że rozdział jest nieco peryferyjny dla tematu dysertacji, ale „bez całościowego przedstawienia polskiej dywersji na Rusi Zakarpackiej, nie uchwycimy interesujących nas wątków słowackich”.

Najobszerniejszy (56 stron), ważny i dobrze przygotowany rozdział czwarty – *Stan zagrożenia południowej granicy Polski w związku z sytuacją polityczno-militarną Słowacji w okresie od 14 marca 1939 r. do 31 sierpnia 1939 r.* – skupia się na kilku kwestach, to jest wywiadowczej ocenie zagrożenia Polski na odcinku granicy słowackiej, Ordre de Bataille armii słowackiej, organizacji zależnego od Trzeciej Rzeszy państwa słowackiego, działalności organizacji paramilitarnych, nastrojów i stosunku Słowaków do „nowej rzeczywistości”, incydentach granicznych oraz polskiej i słowackiej dyplomacji w przededniu wojny.

Rozdział piąty, ostatni – *Słowacja wobec kampanii wrześniowej 1939 r.* – ma 39 stron i szczegółowo odtwarza polsko-słowackie walki z września 1939 r., w tym epizod związany z Legionem Ukraińskim płk. Romana Suszki oraz kwestią polskich jeńców wojennych. Autor spróbował również ocenić decyzje polityczno-wojskowe Słowacji, które determinowały udział tego państwa w kampanii przeciwko Polsce, a także późniejszą reorganizację armii słowackiej i umowę Ribbentrop-Černak, sankcjonującą słowackie inkorporacje.

***

W aspekcie merytorycznym recenzowaną rozprawę cechuje bardzo dobry poziom. Autor nie tylko przygotował sprawny warsztat badawczy, również zapanował nad, wbrew pozorom, wielowątkowym tematem. Finalna dysertacja stanowi zwartą i logiczną całość. Pozwala czytelnikowi odkrywać nieznane dotąd szczegóły związane z polsko-słowackimi relacjami, zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i militarnej. W efekcie recenzowaną rozprawę doktorską śmiało można uznać nie tylko za dzieło kompletne, ale też w pełni nowatorskie, pionierskie.

Wartość ocenianej monografii wynika również z krytycznego, obiektywnego podejścia do tematu. Autor konsekwentnie i umiejętnie starał się prostować uproszczenia, które narosły wokół badanej tematyki, obalać narosłe przez lata „legendy” i wypaczenia. Trzeba podkreślić, że mgr Józef Stolarczyk umiał być skrupulatnym historykiem; sprawdzał – a jeśli trzeba – weryfikował ustalenia poprzedników, gromadził z cierpliwością i rzetelnością źródła oraz różne informacje z kilku archiwów krajowych i zagranicznych, licznych opracowań naukowych i publikacji przyczynkarskich.

Na podkreślenie zasługują wnikliwe, odkrywcze badania i kwerendy archiwalne przeprowadzone przez autora. Świadczy o tym choćby liczba i forma przypisów (660 w części zasadniczej oraz 16 dodatkowych w aneksach). Wszystkie dowodzą ogromu pracy włożonej w zebranie oraz skonfrontowanie różnorodnych źródeł, związanych z przedstawianym tematem.

Całe opracowanie wyróżnia się zastosowaną konstrukcją, ale też przejrzystym stylem, co zapewne jest wynikiem sporego doświadczenia doktoranta. W tym miejscu warto podkreślić, że mgr Józef Stolarczyk jest autorem szeregu dobrze ocenianych tekstów historycznych.

***

Kilka publikacji, które warto wykorzystać dla uzupełnienia rozprawy:

- J. Beneš, *Finanční Stráž Československá 1918-1939*, Králové nad Labem 2005;
- M. Jarnecki, P. Kołakowski, *Ruś Zakarpaska w polityce międzynarodowej w okresie międzywojennym*, „Przegląd Wschodni” 2018, t. XIV, z. 4 (56), s. 767-796 (doktorant powołuje się na publikację książkową tych autorów);
- D. Dąbrowski, *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938-1939*, Toruń 2007;
- S. Fano, *Pol'sko a Zakarpatská Ukrajina v prvej polovici tridisatych rokov*, „Slovanské študie - Historia” 1973, č. 14;
- M. Jarnecki, *Irredenta ukraińska w relacjach polsko--czechosłowackich 1918-1939*, Kalisz-Poznań 2009;
- M. Jesenský, *The Slovak-Polish border 1918-1947*, Basingstoke 2014;
- T. Kisielewski, *W sprawie oceny polityki polskiej wobec Czechosłowacji w 1938 roku*, „Przegląd Historyczny” 1997, nr 2 (88);
- J. Kozeński, *Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej w latach 1932-1938*, Poznań 1964;
- P. Kozłowski, *Południowa granica Rzeczypospolitej Polskiej w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa w latach 1935-1939*, Rzeszów 2023;
- P. Kozłowski, *Wpływ Rusi Zakarpackiej na stan bezpieczeństwa wewnętrznego II RP w świetle materiałów Straży Granicznej 1936-1939*, „Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej” (Koszalin) 2013, nr 1-2.
- *Niebezpieczeństwo korytarza czesko-rosyjskiego. Konieczność granicy polsko-węgierskiej. Co mówi o tem prasa polska*, Warszawa 1920;
- W. Paruch, *Myśl polityczna obozu pilsudczykowskiego 1926-1939*, Lublin 2005;
- J.P. Wiśniewski, *Armia czechosłowacka w latach 1932-1938*, Toruń 2007;
- M.J. Zacharias, *Sytuacja międzynarodowa i polityka zagraniczna Polski w latach 1936-1939*, „Kwartalnik Historyczny” 1997, nr 3, s. 41-69;
- R. Žáček, *Projekt československo-polské konfederace v letech 1939-1943*, Opava 2001.

***

Od strony warsztatowej dysertacja została przygotowana bardzo rzetelnie. Nie oznacza to jednak, że nie pojawiają się kwestie z którymi można, albo wręcz trzeba (szanując suwerenność autora) polemizować oraz pewne – raczej drobne – mankamenty stylistyczne i edytorskie, które należy skorygować. Przykładowe uwagi różnej rangi.

Tytuł ostatniego rozdziału brzmi: *Słowacja wobec kampanii wrześniowej 1939 r.* Takie określenie zdaje się sugerować, że Słowacja była jedynie obserwatorem podczas tej wojny. Tymczasem autor dużo uwagi poświęca właśnie opisowi słowackiego zaangażowania w kampanię wrześniową w Polsce. Może zatem rozdział zatytułować: *Słowacja w kampanii wrześniowej 1939 r.*

Str. 51 – przy nazwisku Szembek warto uzupełnić imię – Jan – i doprecyzować, że to podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych.

Ta sama strona – przy nazwisku Noël brak imienia – Léon – i informacji, że to ambasador Francji w Polsce, a wcześniej poseł francuski w Pradze.

Str. 74 – jest: ...dyrektora Wydziału P III... W tym miejscu warto wyjaśnić, co to za wydział (Wydział Polityczny Wschodni) – odpowiednia informacja znajduje się dopiero na str. 135.

Str. 77. Nie rozumiem zapisu: „Statut generalny organizacji i administracji Rusi Zakarpackiej został ogłoszony na mocy traktatu z Saint-Germain-en-Laye, 18 listopada 1918 r. w Użhorodzie”. Tymczasem traktat w Saint-Germain-en-Laye został podpisany 10 września 1919 r.

Str. 89 – jest: Zabito względnie raniono 2-3 Czechów... Czy na pewno chodzi o Czechów, a nie Słowaków? Po „zabito” przecinek.

Str. 117 – tu informacja o ambasadorze Lipskim. Trzeba uzupełnić imię – Józef.

Ta sama strona i informacja o ambasadorze Moltke. Także należy podać imię - Hans-Adolf von Moltke – oraz wyjaśnić, że chodzi o niemieckiego ambasadora w Polsce w latach 1931-1939.

Str. 199. Cały duży akapit warto uzupełnić o źródło (źródła), na przykład do informacji o polskich jeńcach, których zabito podczas podejmowanych ucieczek.

Str. 204. Tu informacja o zestrzeleniu polskiego samolotu. Czy chodzi o „Karasia”?

Str. 206. Autor wymienia niemieckie samoloty typu Dornier Do-17 oraz Junkers Ju-52/3m i pisze „łącznie 69 dwusilnikowych bombowców”. Tymczasem wzmiankowany Junkers był samolotem trzysilnikowym.

Str. 211 – należy uzupełnić źródło (źródła) do zawartych na tej stronie szczegółowych informacji o słowackich działaniach wojskowych.

W bibliografii warto rozważyć przyjęcie alfabetycznego układu dla wymienianych archiwów.

Inne, drobne uwagi (głównie edytorskie):

Str. 3. W wykazie skrótów brak niektórych występujących w tekście, np.: ckm, km, DP, a także skrótów innych nazw jednostek wojskowych.

Autor słusznie unika pisania w pierwszej osobie. Należy poprawić zapisy ze str. 10 – „przyjąłem”, „posłużyłem się”.

Str. 23 – jest: ...zwanej też „mała wojną” [małą]

Str. 34 – interpunkcja: ...zauważa się że Rusi Zakarpackiej...; ...państwowości do której można... [brak przecinków]

Str. 36 (przypis nr 103) – jest: ...Orlof , *Zainteresowanie*... [przed przecinkiem bez spacji]

Ten sam przypis – jest: Pwła Sierżęgi

Str. 45 (przypis nr 133) – jest: Zob. ale brak jakiegokolwiek odniesienia do źródła.

Str. 45 – jest: krakowski IKC. Lepiej pełny tytuł czasopisma – „Ilustrowany Kuryer Codzienny”.

Str. 84 – warto wyjaśnić skrót u. k. (u. k. Wiktor Rewski, u. k. Ryszard Puszczyński).

Str. 85 (przypis nr 277) – tytuł publikacji kursywą.

Str. 87 – jest: ...pistolety FN kał. 7,65... [kal. – kaliber]

Ta sama strona – jest: ...karabiny Manlicher... [Mannlicher]

Ta sama strona – jest: ...miały siłą stwarzać... [siłą]

Ta sama strona – jest: ...Mauser kolbowy... Zapewne chodzi o pistolet Mauser C-96 z kaburo-kolbą.

Str. 89 (przypis nr 283) – jest: Toruń-Volove. Lepiej użyć obu polskich, bądź ukraińskich nazw podanych miejscowości.

Str. 145 – jest: ...na polowe lotnisko Mrowia pod Rzeszowem. Powinno być: Mrowla.

Str. 148 – jest: armia „Karpaty”, armia „Kraków”. Nazwy samodzielnych jednostek wojskowych zapisuje się od wielkiej litery - czyli Armia „Karpaty”, Armia „Kraków”.

Str. 199 – jest: W końcu grudnia Niemcy w końcu odesłali... Lepiej unikać takich powtórzeń.

Str. 203 (przypis nr 638) – jest: Analizując okoliczności lotu, dr A. Olejko dochodzi... Wzmiankowana publikacja ukazała się w 2001 r., więc A. Olejko już „doszedł”. Cytowany autor ma stopień doktora habilitowanego. Przy innych autorach nie ma wzmianki o stopniach naukowych, czy tytułach.

Str. 204 – jest: ...ochrone miasta... [ochronę]

Ta sama strona – nazwa samolotu powinna być zapisana według przyjętego systemu: Avia B-534.

Str. 212 (przypis nr 659) – tytuł publikacji Ďurica należy zapisać kursywą.

Str. 255 – pozycja nr 7 w dokumentach opublikowanych – nazwisko autora bez kursywy.

Str. 258 – pozycja nr 60 – inicjały imion autorów konsekwentnie po nazwiskach.

***

Wszystkie zasygnalizowane uwagi w żadnej mierze nie podważają wartości recenzowanego tekstu i nie umniejszają jego walorów poznawczych. Pracę mgr Józefa Stolarczyka *Polsko-słowackie stosunki polityczne i wojskowe w latach 1938-1939* uważam za bardzo cenną, zasługującą w perspektywie na wydanie drukiem i rozpowszechnienie. Jestem przekonany, że opublikowana książka znajdzie liczne grono czytelników i to nie tylko pośród zawodowych historyków.

Reasumując wnoszę o uznanie przedstawionej dysertacji za w pełni odpowiadającą wymogom stawianym rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie mgr Józefa Stolarczyka do dalszych etapów przewodu doktorskiego zgodnie z przepisami *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.

